

Jees, salatiedettä, sanoi Ryhmy

Jacques Derrida, *Platonin apteekki ja muita kirjoituksia*. Toimittaneet Teemu Ikonen ja Janne Porttikivi. Suomentaneet Tiina Arppe, Merja Hintsu, Teemu Ikonen, Antti Kauppinen, Miika Luoto, Marko Pasanen, Janne Porttikivi ja Hannu Sivenius. Gaudeamus Helsinki 2003. 360 s.

Erno Paasilinna kirjoitti aikoinaan, että liikkeelle voidaan lähteä vasta sitten kun tiedetään missä ollaan. Jacques Derridan ajattelu asettanee tämänkin järvenolaisen periaatteen uuteen valoon. Gaudeamusta saadaan nimittäin kiittää filosofisen kirjasyksyn mojavimmasta uutuudesta, järeästä Derrida-antologiasta *Platonin apteekki ja muita kirjoituksia*, jonka ansiosta emme enää oikein tiedä missä olemme.

Tekijän murhaamisessa vähintään avunantoon syyllistynyt Derrida on, paradoksaalista kyllä, yksi nykyfilosofian nimekkäimmistä hahmoista. Häntä voisi jopa verrata merkkituotteeseen. Hän on jonkinlainen filosofian Calvin Klein.

Tämän takia Derridaa on miltei mahdoton lähestyä pelkkänä ajattelijana. Derridasta keskusteltaessa panoksena on aina enemmän kuin hänen filosofiansa. Derrida on tuotemerkki, vaarallinen relativisti, viime vuosisadan merkittävin filosofi, näennäisillä syvämielteisyyksillä harhauttaja, yhdysvaltalaisvuhakkeiden kotijumala, suuri dekonstruktionisti, vaatteen keisari ja jälleen yhden filosofisen kopernikaanisen kumouksen alullepanija.

Asennoitu siinä sitten suhteellisuudentajuisesti.

Alastonta riisumassa

Platonin apteekin tekstit on valittu erittäin edustavasti. Derridan tunnetuimmat teemat – *différance*, välimatkanotto läsnäolon metafysiikkaan, varjonyrkkeily Heideggerin kanssa ja niin edelleen – ovat kaikki esillä, ja useimmat

kirjan kahdeksasta esseestä ovat saavuttaneet modernin klassikon aseman. Tukevan sisällön ohella Gaudeamus tarjoaa kauniin, arvokkaanolaisen kirjan, joka miellyttää jo esineenä. Kirja hohkaa kestävyyttä, sitä käsittelee ja lehteilee mielellään. Viime vuosisadan filosofeista ihmistieteisiin on Foucault'n ohella vaikuttanut eniten juuri Derrida, joten koelmaa tervehdittäneen ilolla muuallakin kuin filosofien piirissä.

Pelkistäen voi sanoa Derridan tarkastelevan filosofiaa kirjoituksena, joka koettaa torjua tai unohtaa oman kirjoitettunsa. Filosofia pyrkii luomaan vaikutelman yksiselitteisyydestä, vaikka mielekkyyden ja merkityksen ylläpito sisältää aina häivähdyksen mielettömyydestä ja merkityksettömyydestä. Filosofinen teksti teeskentelee olevansa yksiselitteinen. Se ohjaa yhden merkityksen löytämiseen, mutta näin tehdessään se paljastaa itsekin äkänneensä tämmöisen ohjailun tarpeellisuuden.

Derridan toiminnan voisi määrittellä filosofisten tekstien käyttömukavuuden järjestelmälliseksi heikentämiseksi. Lisäykset saavat ”alkuperäisen” kokonaisuuden näyttämään keskeneräiseltä, halutut merkitykset lipsuvat käsistä, niin Platonille kuin Husserlillekin tärkeä läsnäolon ja poissaolon kaksinaisuus haastuu. Derrida selvittelee eron eroa tai merkityksen merkitystä niin, että lanka menee koko ajan pahemmin solmulle. Kaksinaisuusien alle kätkeytyy erojen tuottuminen, jota totut dualismit eivät millään konstilla kykene hallitsemaan. Ne voivat korkeintaan yrittää haudata ja unohtaa sen. Bataillen kuvaa lainatakseen: Piikatytöt varustautuvat tomuhuiskuun tai jopa imurein, oppineet koettavat saada paikat puhtaiksi logiikalla. Derrida koettaa kohottaa maton reunaa ja katsoa maton alle.

Platonin apteekissa Derrida tarkastelee poissulkemista erityisesti Platonin (”Platonin apteekki”) ja Rousseauin (”Vaarallinen täydennys”) kirjoitusta kohtaan tuntunan epäluulon valossa. Kirjoitus on kummallekin levottomuutta herättävää ja luonnotonta, sillä se korvaa totuuden merkillä. Koska merkki ei ole väistämättömässä suhteessa totuuteen, se uhkaa romuttaa koko totuuden järjestelmän, samentaa sen sofismeilla ja höplästäviedolla. Mutta ”alkuperäisen läsnäolon katoaminen [...] on samalla totuuden mahdollisuuden ja sen mahdollisuuden ehto” (s. 205), sillä läsnä-

oleva totuus ilmenee toistamisen ja toistamisen mahdollisuutena.

Totuus toistaa itseään, mutta sen toisteinen itsensäpaljastaminen voi aina olla myös monistumista tai hämäystä, eikä kysymystä totuuden ja ei-totuuden toisteisuudesta voida ratkaista. Ikään kuin olisimme umpikujassa, josta kuitenkin voitaisiin lähteä kahteen suuntaan. Derridan ajattelu vie meidät pahan kerran kahden vaiheille. Alan tuntee itseni Buridanin aasiksi.

Kirjoitus saa puheen näyttämään alkuperäiseltä, panee kuuntelemaan sitä. Se on lisäys, jota ilman puhe, puheen totuus, ei tulisi toimeen. Se on pakko kieltää, mutta kieltämisen jälkeen on pakko myöntää, että jotain tuli kieltetyksi. Kirjoitus ei ole yksiselitteisesti sisä- eikä ulkopuolella. Jos se olisi aidosti toista, oikeuksien vieminen siltä ei olisi ongelma. Silloin sen kanssa ei tarvitsisi olla missään tekemisissä, sitä ei tarvitsisi käsitellä. Tämänkaltaisen oivalluksen avulla Derrida purkaa kaksijakoisia vastakkainasetteluita, hänen välineistönsä on itse asiassa varsin helppo hahmottaa.

Pieni arkikielen filosofi minussa alkaa kuitenkin tehdä tenän. Derrida nimittäin käyttää monia tavanomaisia sanoja, esimerkiksi sanaa ”teksti”, poikkeavasti. Niinpä häntä on usein soimattu kaiken palauttamisesta kirjoitettuun tekstiin, ja hän on joutunut päättäväisesti kiistämään tämän harhatulkinnan. Vaan koska sanalla ”teksti” tavallisessa kielenkäytössä tarkoitetaan kirjoitettua tekstiä, sanan käsittäminen kirjoitetuksi tekstiksi on ”luonnollinen” luokutapa. Sanojen merkityksiä ei voi venyttää loputtomiin. Kielilyhteisön, olkoonkin muuttuvan, tutkain on väkevä vihollinen.

Derrida ajaa samaa tietä kuin Wittgenstein, mutta päinvastaiseen suuntaan. Wittgenstein haluaa luottaa epätarkkaan mutta alati luotettavaan arkikielen, Derrida taas tekee epämääräisyydestä numeron. Jostakin syystä tämä epämääräisyys tuottaa ongelmia vain filosofeille. Yksi Derridan lähestymistä haittaava este (*skandalon*) lienee tässä. Ymmärrän myös niitä, joiden on Derridan tapauksessa vaikea hahmottaa vakavan ja pelletyn välistä eroa. Rastien piirteleminen sanojen päälle kun ei ainakaan ensitaapaamalta ole argumentaatiokeinoista vakuuttavampia.

Tarkoitukseni ei missään tapaukses-

sa ole hylätä Derridan ajattelua huonon huumorin avulla. Haluan vain sanoa, että Derrida on osittain itse vikapää kehnon maineeseensa tietyissä piireissä.

Luontoa kääntää

Kysymys kääntämisestä nousee esiin lähes jokaisessa Derridan esseestä. Se onkin varsinainen filosofinen kysymys, kenties jopa filosofian kysymys. Usein filosofia kuitenkin on jättänyt kääntämisen ajattelemta, esiintynyt kuin sitä ei koskaan tapahtuisikaan, ollut kuin sitä ei olisikaan.

Nyky-suomen sanakirja tuntee tietysti kielenkääntämisen; mutta ”kääntämisen” perusmerkitykseksi se kertoo ”muuttaa jnk asentoa t. suuntaa”. Kun käänämme, jokin muuttuu. En ole koskaan lukenut Platonia: olen luke- nut Platon-suomennoksia. Ja kään- nös, suunnanmuutos, on aina muuttanut jotakin, kadottanut jotakin, ehkä tuonut jotakin tilalle.

Kirjan nimisessä Derrida erittelee kreikan sanaa *farmakon*, joka tarkoittaa yhtä aikaa mm. lääketta ja myrkyä. Kääntäjän on kuitenkin aina valittava, yksiulotteistettava: ”Tällainen tulkitseva kään- nös on siis sekä väkivaltainen että voimaton: se tuhoaa *farmakonin*, mutta kieltää samanaikaisesti itseltään sen tavoittamisen ja jättää sen lepäämään koskemattomana varastoonsa” (s. 136). Kääntäminen on lain rikkomisen ja lain pystyttämisen dialektiikkaa, sillä kääntäjän on tehtävä päätös, hänen on pääteltävä, hän ei voi olla päättämätön. Siksi kääntäminen sekä kääntää luontoa että kysyy sitä. Platonin apteekissa voi olla vaarallista asioida.

Farmakon ei koskaan ole yksiselitteisen hyvä tai paha. Olisi yksinkertaista, jos se joskus päättäisi, valitsisi puolensa, tai jos me voisimme päättää sen puolesta. Jos vain kaksinaisuutta ei olisi, voisimme saavuttaa tavoittelemamme yksiselitteisyyden, jota paremman puutteessa voi kutsua platonismiksi. ”[K]ääntämisen pelottava ja pelkistymätön vaikeus”, kirjoittaa Derrida (s. 110). Kääntäjä ei saa ohjata hakoteille, mutta käännettävä järkyttää hänen suunta-vaistoaan.

Platonin apteekki ei varsinaisesti esittele myöhempiä, ”eettistä” Derridaa, mutta on muistettava kääntämisen panevan peliin koko etiikan. Haltuun-

otoksi ymmärretty, tyhjentävä kääntäminen on mahdottomuus – silloinhan kääntämistä ei tapahtuisi lainkaan. Tämä mahdottomuus on kuitenkin ajateltava pikemmin puoleensavetäväksi kuin estäväksi. Kääntämisestä kieltäytyminen on nimittäin samaa kuin eettisyydestä kieltäytyminen. Se ei ole ainoastaan kieltäytymistä toisesta kielestä, vaan Toisen kielestä.

Jätän ajateltavaksi, onko asetelma väistämätön. Kirjallisuusfilosofisten muotilatteuksien himomurhaaja Henri Meschonnic on jo kolmenkymmenen vuoden ajan arvostellut Derridaa siitä, että tämä on jäänyt fenomenologisen sanaston vangiksi. Meschonnicin mukaan tämä sitoumus kahlitsee Derridan ajattelun sekä läsnä- ja poissaolon että merkisijän ja merkityn kaksinaisuuteen estäen Derridaa ajattelemta kääntämistä puhtaalta pöydältä. Meschonnic itse sanoo kääntymättömyyden olevan teorian vaikutus, ei mitään empiirisesti annettua.

Entä Derridan kääntäminen? Derridan virkkeet ovat kuin omasta kauneudesta vakuuttuneita ihmisiä, joiden jokainen ele on tarkoitettu katseltavaksi. Hyväntahtoisesti tulkiten jokainen sana on punnittu, jokainen sana on ajateltu ja valettu kestämaan ajattelu. Jään kuitenkin kaipaamaan säröä, lipsahdusta, puolustuksen hetkellistä torkahdusta. Näin sanoessani aikomukseni ei ole arvostella Derridaa, ainoastaan esittää huomio hänen tavastaan kirjoittaa. Derrida on varovainen, äärimmäiseen tarkkuuteen pyrkivä, huolellinen. *Platonin apteekin* suomentajat ovat hänen tasal- laan, eikä eri kääntäjien käyttäminen eri teksteissä ei ole päässyt rikkomaan antologian terminologista ankaruutta. Kulttuuriteko on tehty pietteillä. Erään periaatteellisen varauksen haluan kuitenkin esittää.

Tiedän sanan *différance* olevan yksi saatanallis-perkeleellisimmistä kääntämisen esineistä, ja kirjan esipuheessa toimittajat perustelevat sanan kääntämättä jättämistä hyvin asiallisesti. Hihassani tai takataskussani ei ole termille ainoatakaan vakavastiotettavaa kään- nösehdotusta. Silti selkäpiissä soi hyy, kun *différance*, ero joka näkyy muttei kuulu, on laskettu suomeen sellaisenaan, ranskalaisine kirjoitus- ja ääntämisasuineen. Semmoista tehdään vain äärimmäisessä hädässä. Indoeurooppalaisperäiset, kiellemme sanueisiin liittymättömät ”dis-

kurssin” kaltaiset pelätit on saatu puettua suomalaiseen kuosiin, mutta *diffé- rancen* oloisia täysin kielellemme vieraita kummajaisia filosofinen sanastomme ei montaa jaksa kantaa. *Diffé- rancen* tapaiset termit ovat aito pulma siksi, etteivät ne säästä lukijaa osaamasta alkukiel- tä. Jos tällainen käytäntö leviää, herää kysymys koko suomentamisen tolkusta.

Joku koiranleuka toki on ehdot- tanut *diffé- rancen* suomennokseksi ter- miä ”erä”.

Mihin pääsemme, jos pääsemme eroon?

Tapani Kilpeläinen

Totuuden riippuvuus kävelemisestä järven ympäri

Ralph Waldo Emerson, *Luonto*. Suomennos ja esipuhe Antti Immonen. 23°45, Tampere 2002. 93 s.

Emersonin esikoisteos *Luonto* (1836) on kummallinen kirja. Joka kerta kun minun on täytynyt yrittää sanoa siitä jotain, olen päättänyt lukea kirjan tarkasti kannesta kanteen vielä kertaal- leen. Joka kerta olen miettinyt, luenko englanniksi vai suomeksi. Joka kerta olen päättänyt lopultakin selvittäväni, mitä kirja oikeasti käsittelee. Joka kerta *Luonto* on valunut sormieni lävitse, kun olen yrittänyt tarrautua siihen.

Kerran olin sitä mieltä, että *Luonto* ei ole kirja luonnosta. *Nyt*, luettuani sen entistä tarkemmin, olen sitä mieltä, että kirja on todellakin kirja luonnosta. Emersonin esikoisteos käsittelee luon- toa – kuten Emerson itse johdannossaan selvittää – sekä sanan ”luonto” tavan- omaisessa että laajemmassa, tietyssä fi- losofisessa merkityksessä, jolloin luonto